

שיעור 7: ר' חייא קמייתא (ג,א)

בין הודאה במקצת לעדות במקצת

הקדמה - ההסברים בסוגיות הגמרא לשבועת המשנה

בסוגיית הגמרא בדף ג עמוד א, ר' חייא מציע הסבר חדש לשבועה שבמשנה. לדבריו, השבועה במשנה היא בעצם הרחבה של שבועת מודה במקצת.

נסכם את ההסברים השונים שראינו בסוגיות הגמרא ביחס לשבועה שבמשנה:

א. בראשית הסוגיא (דף ב,א-ב,ב) מופיעה צריכותא ובתוכה הסבר ששבועת המשנה נובעת מכך שיש חשש שכל אחד מהמוחזקים מורה היתר לעצמו. לכן הטילו רבנן שבועה עליהם כדי שיוודה הרמאי.

ב. בהמשך הסוגיא (ב,ב) מופיע הסבר לדעת רבנן – 'הכא דתרוויהו תפסי פלגי לה בשבועה'. מבאר רש"י (ד"ה 'בשבועה פלגי ליה'): 'כיוון דמחוסר גוביינא במה שחבירו תופס... לא קים להו לרבנן להוציא ממון מחזקתו בכדי... הצריכום שבועה'.

ג. בשלב לאחר מכן (ג,א) מוזכר הסבר לשבועה גם לדעת סומכוס – 'אפ"י תימא סומכוס שבועה זו מדרבנן... תקנת חכמים שלא יהא כל אחד הולך ותוקף'.

ד. להלן (ו,א) מסביר אב"י שהשבועה היא תקנה כדי שלא יהא כל אחד הולך ותוקף משום **ספק מלווה ישנה**.

ה. בסוגייתנו (ג,א) לר' חייא יש הסבר אחר – השבועה במשנה היא שבועת מודה במקצת, שהיא שבועה דאורייתא.

כמוכן, נדרש בירור של היחס בין כל ההסברים הנ"ל, והראשונים בדף ב ובהמשך הסוגיות עוסקים בכך, אך לא ניכנס לסוגיא זו בשיעור זה.

יש לציין, שבירושלמי בתחילת המסכת מובאים הדברים בצורת מחלוקת בין ר' חייא לר' יוחנן ביחס לשבועת המשנה - ר' חייא אומר שזו שבועת מודה במקצת, ור' יוחנן אומר שזו שבועה שלא יהא כל אחד הולך ותוקף.¹¹⁴

דינו של רבי חייא

ר' חייא מרחיב את דין 'מודה במקצת'. דין מודה במקצת שייך לא רק במקרה של נתבע המודה בפיו במקצת, אלא כולל גם מצב של נתבע שכפר בכל, ובאו עדים וחייבו אותו בחלק מסכום התביעה.

עולה מדברי ר' חייא שכדי לחדש את הדין הזה נדרש לימוד – קל וחומר.

¹¹⁴ לגבי ההבנה אם שבועת המשנה היא נשבע ונוטל או נשבעו ונפטר – לפי ר' חייא זו שבועת נשבע ונפטר כמו מודה במקצת, יש שהבינו ששבועת המשנה לפי הסברים אחרים היא שבועת נשבע ונוטל. יש שתלו זאת בשאלה האם בישניים או חזים' מגדירים שכל אחד תופס בחצי או שכל אחד תופס בהכל.

שואלת הגמ': 'מאי לא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים' – 'מהיכי תיתי לן למידק דתיסק אדעתין דתהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים?' (רש"י) כלומר, לכאוי הדין של ר' חייא הוא פשוט ואין שום הו"א לחלק בין פיו להעדאת עדים, ובוודאי לא לומר שפיו עדיף, אז מדוע ר' חייא נצרך להביא ק"ו כדי לבסס את דבריו?

עולה מהגמ' שכנראה הק"ו נצרך בגלל ההסבר של רבה לדין מודה במקצת - רבה מסביר את שבועת מודה במקצת, ומתוך כך יש מקום לפקפק על הדין של ר' חייא. אולי אפשר להסביר יותר בעומק את מהלך הגמרא: אם היינו מתבוננים בפשטות על דין השבועה במובמ"ק היינו אומרים שיש שבועה כי במצב שהנתבע מודה על חצי יש מקום לחשד גם על החצי השני. אם כן, בתובע ששיקר על חצי – כל שכן שיש מקום לחשד על החצי השני. אולי זה מה שהגמ' שואלת: הדין של ר' חייא הוא סברא פשוטה.

אולם, רבה מחדש הסבר אחר לגמרי על שבועת מובמ"ק, ואז דינו של ר' חייא כבר בכלל לא פשוט...¹¹⁵

הסברו של רבה לדין מודה במקצת

רבה מתחיל עם שאלה: 'מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע?'

הראשונים אינם מבינים את השאלה של רבה כחיפוש של 'טעמא דקרא'. כך לדוג' אומר הר"ן (שבועות כב, ב מדפי הרי"ף): רבנן הרי לא דורשים טעמא דקרא,¹¹⁶ לכן לא ייתכן שדברי רבה הם רק דרישת טעמא דקרא בעלמא, אלא רבה מתמודד עם שאלות ומתוכם הוא מחדש הבנה בדין מודה במקצת.

בסופו של דבר ההבנה של רבה בשבועת מודה במקצת היא: 'אשתמוטי הוא דקא משתמיט... ואמר רחמנא רמי שבועה עליה כי היכי דלודיה ליה בכליה'.

בפשטות, לפי רבה מודה במקצת זה אדם שמושך את הזמן. התורה רואה התנהגות זו כבעייתית (מלבד אי אמירת האמת בטענתו), משום שהאדם צריך לשלם בזמן. לכאורה, יוצא מדבריו שהתורה הטילה שבועה בשביל שלא יהיה איחור בתשלום.

בכל אופן, אם השבועה נועדה לטפל רק באיחור בתשלום, ולא באדם שתכנן לכפור לגמרי, הרי זה כבר רחוק מהמקרה שלנו, ויש מקום לפקפק על הדמיון בין מובמ"ק לבין דינו של ר' חייא.

בשונה מההבנה הפשטנית שהצגנו, הרמב"ן מסביר שהשבועה לא נועדה למנוע רק איחור, אלא האדם הזה שתכנן לאחור בתשלום ולכן כפר במקצת, יש מקום

---

¹¹⁵ יש להעיר שרואים בסוגיות התלמוד שדברי רבה הם ההסבר המקובל למודה במקצת – ההסבר האולטימטיבי, לכן בכל פעם שדנים בגבולות של מודה במקצת מתחשבים בהסבר של רבה. ראה לדוגמה: ב"ק קז; כתובות יח.

¹¹⁶ ובוודאי שלא כדי לחדש הלכות, ואילו אצלנו הגמ', על פי הסברו של רבה, רוצה להוציא הלכות.

לחשוש שאחרי שבית הדין כבר יפסוק שהוא פטור - הוא כבר לא ישלם כלל, לכן התורה רצתה שהוא יודה.

אמנם, גם לפי דבריו, השבועה נועדה להזיז "מתנדנדים". לעומת זאת, ר' חייא רוצה להשביע רמאי גמור - אדם שכפר בכל ורק אח"כ באו עדים. יש מקום לשאול: מי אמר שזה קשור לדין מודה במקצת? לכן צריך כבר לימוד מיוחד בשביל חידוש שבועה במצב זה.

אולי זהו עומק דברי רש"י, שהבעיה בסוגיא היא 'מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבעתא'. כלומר, השבועה רק מזיזה אנשים שאינם רמאים, ולרמאים יתכן מאוד ששבועה כבר לא תעזור, לכן זה לא הכלי המתאים לטפל בהם.

יש מקום להציע הסבר נוסף: בדברי רבה יש הסבר גם לכך שמי שכופר בכל התביעה פטור - כי הוא העיז. אולי סברת הפטור של כופר בכל קיימת גם במקרה של ר' חייא, שהרי הנתבע כפר בכל. משום כך קשה לר' חייא - מדוע כשעדים מעידים על מחצה יתחייב שבועה על השאר? הרי הוא כבר כפר בכל, ויש לו נאמנות על השאר מכת ההעזה. משום כך נצרך ר' חייא לק"ו. דרך זו דומה להצעה של הרמב"ן בסוגיא.¹¹⁷

'קמ"ל ק"ו' - צריך לעיין מה הק"ו שינה לנו? מה הוא לימד אותנו? אם הק"ו דוחה את רבה מובן, אבל קשה לנו להסביר כך, שכן ראינו בדברי רבה מקובלים בסוגיות נוספות. אם נאמר שעדיין נשארים עם רבה, אז יש כאן דבר מיוחד - הגמ' שואלת מסברא ועונה מק"ו. איך ק"ו עונה על בעיה בסברא? זה דבר שהראשונים והאחרונים דנים פה.

שיטת רש"י: סוגיית ב"ק - דברי רבה כשורש סברת 'עירוב פרשיות'

עד כאן הצגנו את מבנה הסוגיא באופן כללי. כעת ננסה להעמיק בדברי רבה. לצורך כך נעיין בגמ' בסוגיית ב"ק (קז, א-ב), ובדברי הראשונים שם שהאריכו בביאור דברי רבה.

הסוגיא בב"ק דנה בפסוק שמופיע בדיני שומרים, אשר הוא המקור לשבועת מודה במקצת (שמות כב, ח): 'על כל דבר פשע על שור על חמור... אשר יאמר כי הוא זה, עד הא-להים יבוא דבר שניהם'.

¹¹⁷ ראוי לצרף כאן מה שהסביר ראש הישיבה, הרב יצחק בן-שחר, בשיעורו הכללי, בביאור סברת רבה בדין מודה במקצת, ומתוך כך בדברי ר' חייא: הרב הציע לפרש בדברי רבה, שרבה לא מתלבט באופן מוחלט אם לפרש את האדם שלפנינו כמשתמט או ככופר, אלא רבה מצייר את המציאות שלפנינו - לפנינו מקרה של מודה במקצת. הכופרים במקצת עשויים להיות אנשים משתמטים ועשויים להיות כופרים שפחדו לכפור בכל. אנחנו צריכים לחסום את הפינה הזו, שעשויה להיות מפלט לאנשים מסוגים אלה. לכן התורה מחייבת שבועה. אמנם, יתכן ששבועה לא מועילה לכפרנים 'כבדים' שמעזים לכפור הכל, אבל היא עשויה להועיל מאוד למשתמטים או לפחדנים, שמפחדים לכפור בכל ומעזים לכפור חצי.

ר' חייא מרחיב את הכלי הזה של התורה גם למי שכפר בכל ובאו עדים על חצי. אומרת הגמ': כאן יש התלבטות - מה השבועה תעזור לאדם כזה? הרי הוא אדם שהעיז לכפור בכל! על כך עונה הק"ו כמו שהסברנו.

'אשר יאמר כי הוא זה' משמעותו מודה במקצת, שמודה ביכי הוא זה' לדברי המפקיד, אך לא לכל דבריו.

לפי רש"י, ר' חייא בר יוסף מחדש שהפסוק מדבר על מלווה בלבד ולא על פקדון. דרשתו מבוססת על מה שנקרא 'עירוב פרשיות'. כלומר, למרות שזה פסוק שכתוב בפרשיית שומרים, חז"ל חידשו שהוא לא מתאים להלכות פיקדון (שומרים), אלא דווקא לדיני מלווה ולווה.¹¹⁸

כאמור, ר' חייא בר יוסף סובר שהפסוק הזה לא חל בדיני שומרים אלא בהלוואה. מה הטעם?

הגמרא תולה זאת בדברי רבה: 'מפני מה מודה מקצת הטענה יישבע', כפי שהזכרנו רבה הוא המפתח להבנת שבועת מודה במקצת, רואים את זה במספר סוגיות.

ישנן לכאוי' שלוש אפשרויות להבין את דברי רבה:

(א) מסביר רק את משמעות הדין של מודה במקצת - מדוע מובמ"ק חייב שבועה.

(ב) מסביר רק את משמעות הדין של כופר הכל, וכוונתו בכך להסביר מדוע כופר בכל פטור, ומדוע סיבת הפטור של הכופר בכל לא קיימת במובמ"ק.

(ג) מסביר גם את דין מובמ"ק וגם את דין כופר בכל.¹¹⁹

בב"מ הן לפי רש"י והן לפי תוס' – נראה שרבה בא להסביר את הדין של מובמ"ק בלבד. הם מפרשים מהם הסיבות שהעלה רבה, שמחמתם היה צריך לפטור משבועה – לרש"י מצד משיב אבידה ולתוס' מצד מיגו וכו', בעניין זה אומר רבה שסיבות הפטור בטלות.

אמנם, בב"ק רש"י (קז, א ד"ה 'כדרבה דאמר רבה') מסביר שרבה גם מבאר את סיבת הפטור של כופר בכל - 'הלכך היכא דכפר הכל פטור משבועה'. למה כופר בכל פטור משבועה? כי הוא ודאי דובר אמת, אחרת הוא לא היה מעז לכפור בכל. כלומר, רבה אומר שהעזה נותנת נאמנות.

לדוגמה: כך רואים גם מהדין שאשה שאומרת לבעלה בפניו – 'גרשתני', או שנישאת לאחר בפניו – נאמנת, משום 'חזקה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה' (שו"ע אבהע"ז יז, א).

אומרת הגמ' בב"ק: אחרי ההסבר של רבה אי אפשר לומר שדין מודה במקצת מתייחס למצב של פיקדון, כי בפיקדון אותו ההיגיון שמחייב שבועה במודה

---

¹¹⁸ בראשונים מובאת אפשרות שמהפסי' לומדים הן שמודה במקצת חייב שבועה והן שכופר בכל לא חייב שבועה.

¹¹⁹ הראשונים דנים מה מקורה של הנחת היסוד של רבה שכופר בכל פטור משבועה. ע"י ברמב"ן מסי' הסברים, וכן בתוס' ב"מ ג ד"ה 'מפני מה'. יתכן שיש דעות שרבה העמיד גם את ההנחה הזאת לשאלה: האם מה שכתוב שמודה במקצת חייב שבועה זה דווקא מובמ"ק, או שגם כופר בכל וגם מובמ"ק חייבים שבועה? וחלק מהתשובה היא ההבנה שכופר בכל פטור בגלל חזקה אין אדם מעיז (תוס' דוחה את ההבנה הזו, לשיטתו, בגמ' בכתובות. אם נתרץ את הסוגיא הנ"ל יתכן שיש מקום להבין כך את דברי רבה).

במקצת יחייב גם בכופר בכל, משום שבפיקדון אדם 'מעז ומעז', ולכן אין סיבה לפטור משבועה גם במצב של כופר הכל.

אם כן, לרש"י משמעות הכלל 'אין אדם מעז בפני בע"ח' היא שאין אדם מעז בפני מי שעשה לו טובה! זה שייך רק כלפי מלווה שעשה לו טובה, ולא בשומרים (שדווקא השומר הוא שעשה טובה לבעלים, אם מדובר בשומר חנם, ואם מדובר בשומר שכר - הרי זה עסק לכל דבר), ולכן בפיקדון יש חיוב שבועה גם כאשר כופר בכל.¹²⁰

ממילא, אומר ר' חייא בר יוסף, מוכרח שהפסוק שייך למלווה ולא לפיקדון, ושם באמת אין אדם מעז. לכן הכופר בכל פטור משבועה ומובמ"ק חייב. עד כאן מבנה הגמ' לשיטת רש"י.

לפי רש"י, בב"ק החילוק במלווה בין מודה במקצת לכופר בכל מבוסס על כך שבכופר בכל הנתבע העיז, ולכן הוא נאמן. מה שאין כן במודה במקצת. צריך להבין: למה אין סברת אין אדם מעז ביחס למחצה שבו הוא כפר כדי לפטור אותו משבועה עליו?

כנראה, לפי רש"י כפירה בחצי לא נחשבת העזה¹²¹ ולכן מוטלת עליו שבועה. לסיכום: עולה מרש"י שנקודת המוצא של רבה היא שגם בכופר בכל היה ראוי לחייב שבועה, אלא שהסברא שאדם לא מעז לכפור בכל יצרה סיבת פטור. משום כך, במקרה שאין את הפטור הזה, כמו במודה מקצת במלווה או כופר בכל בפיקדון, התורה הוצרכה להטיל שבועה.¹²²

המשך שיטת רש"י: סוגיית בבא מציעא

לכאורה, מהגמ' בב"ק נראה שהשאלה היא: מדוע כופר בכל פטור? לעומת זאת, מהגמ' בב"מ נראה שעיקר השאלה היא: מדוע מודה במקצת חייב? הרי יש לו 'מיגו'!

אפשר לומר שהשאלה מורכבת: אני רואה בתורה דין מובמ"ק ודין כופר בכל, ושואל: למה כופר בכל פטור? ואם הוא פטור - איך ייתכן שמובמ"ק חייב? הרי יש לו 'מיגו' שיכל לכפור בכל.

¹²⁰ אמנם, צ"ע: אם כך, מדוע לא משתנה הדין בשואל?

¹²¹ עי' תוס' כתובות יח, א.

¹²² על סברת הפטור מצד ההעזה יש מקום לשאול: היום כאשר "השתנו הטבעים" ואנשים הם חצופים - האם החזקה עדיין קיימת?

יש באבהע"ז בסי' יז דין: האישה שאמרה לבעליו בפניו: "גרשתני" - נאמנת, חזקה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה. אומר הרמ"א: בזמן הזה שנעשו חצופים - אינה נאמנת! לאור זאת, לכאור', אם היינו חוששים היום שמעיזים פנים, אז אכן לפי רש"י גם כופר בכל במלווה חייב שבועה, שהרי אין לו סיבת פטור.

אולם, על כך יש להעיר: היום משתדלים לא להשביע כלל, מחשש רמאות. כלומר, נכון שאנשים הם חצופים ומעיזים, אבל יתכן שגם שבועה לא תעזור...

הסבר זה מיישב את המשפט הראשון של רבה - כותרת המאמר: "מפני מה אמרה תורה מודה במקצת הטענה ישבע?", ולעומתו המשפט השני: "חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו" - המשפט אשר מסביר למה כופר בכל פטור. החזקה היא שאין אדם מעיז, ולכן אם הוא מעיז - זו היא סיבת פטור.

המשפט השלישי מסביר מדוע אין למובמ"ק 'מיגו': "האי בכליה בעי דנכפריה והאי דלא כפריה משום דאין מעיז" - אם רצית לומר שיהיה למובמ"ק מיגו משום שיכל לכפור בכל - אין לו מיגו, כיוון שזה 'מיגו דהעזה'.¹²³

המשפט הרביעי מסביר: "והאי בכליה בעי דלודי ליה, והאי דלא אודיי" - לפי רש"י זו כבר שאלה חדשה. אם החלטת שלא מאמינים למובמ"ק - למה ששבועה תועיל? הרי מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא!¹²⁴

על זה עונה הגמ' - הוא לא 'חשיד אממונא', אלא רק חשוד על השתמטות.

רש"י בגיטין (נא, ב ד"ה 'חזקה אין אדם מעיז') מסביר: "אממונא לא חשוד מדלא כפריה בכליה דהאי כי אודי בפלגא בכליה נמי בעי דלודי, והאי דלא אודי ליה לאו דדעתו למיגזליה אלא אישתומטי אישתמיט לדחויי השתא". כלומר, אדם שלא כופר בכל זה לא אחד שרוצה לגזול, אלא אחד שרוצה להשתמט. מי שרוצה לגזול כבר יכפור בכל.

עד כאן הבנת דברי רבה לפי רש"י.

לפי תוס' וראשונים נוספים, המשפט הרביעי ממשיך בכיוון של המשפטים הקודמים, שרצו להעניק נאמנות למובמ"ק ללא שבועה, ושואל: גם אם מובמ"ק לא העיז עד כדי כפירה בכל, הרי עדיין הוא העיז בכך שכפר בחצי. לכן ראוי היה להאמין לו מצד 'מיגו' (לשיטת תוס' - שאם העיז בחצי יכל להעיז בכל¹²⁵), או מצד ההעזה עצמה (רמב"ן).

לשיטת רש"י, הדיון בשאלה הזו נגמר כבר בשלב ההעזה. כנראה, כפי שהזכרנו, רש"י סובר שכפירת חצי לא נקראת העזה כלל.¹²⁶ לכן אין מה לדון יותר בסיבת פטור, ועוברים לבירור נוסף - האם במובמ"ק השבועה בכלל יעילה?

הבנת המשך הסוגיא עפ"י רש"י

הגמ' אומרת שדברי רבה לא מסתדרים עם ר' חייא קמייתא. עפ"י רש"י דברי הגמרא מבוססים על השלב האחרון של דברי רבה: במודה במקצת רגיל יש מקום לשבועה מצד החשש של 'אישתמוטי', אבל במקרה של ר' חייא הנתבע הרי כפר

¹²³ בדברים אלה בעצם שילבנו את הסבר רש"י מבי"ק לבי"מ.

¹²⁴ נראה שרש"י מבוסס על הגמ' לקמן ה,ב ששאלה מדוע לא אומרים 'מיגו דחשיד', וענתה: 'התם אישתמוטי כדרבה'. רש"י הבין מהגמ' שזה מה שרבה בא לתרץ.

¹²⁵ יש להעיר כי לתוס' כאן אין אמירה בדברי רבה שההעזה נותנת נאמנות, כמבואר בגמ' כתובות, ובתוס' ב"מ ג, א ד"ה 'מפני מה אמרה תורה'.

¹²⁶ הרב אשר אריאלי הציע שלרש"י שהשאלה מצד משיב אבידה, ברור שברגע שאמרנו שיתכן שהוא לא משיב אבידה אלא רק מפחד להעיז, כבר אין שאלה, כי מצב כזה לא מוגדר כמשיב.

בכל, וא"כ הוא לא משתמט, וחזרה שאלת רבה שמצד 'מיגו דחשיד' אין מקום לחיוב שבועה.

צריך להבין מה חשבנו בשלב השאלה. האם חשבנו שאין סברת משתמט בנתבע הכופר בכל? אם כן, מה סברנו בשבועת עד אחד? הרי מול עד אחד גם כן ישנו נתבע הכופר בכל. אם כן, מדוע אמרנו 'מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא'? אם נתרץ שגם בכופר בכל יש אישתמוטי, עדיין לא מספיק ברור מה הסיבה שבגינה נשאלה שאלה זו על דברי ר' חייא ולא על דין התורה של שבועת עד אחד. מהתוס' רא"ש (ד"ה 'שלא תאמר') משמע ש'אין הכי נמי' - הגמ' עשתה כאן מהלך שצריך לעשות גם ביחס לשבועת עד אחד.

עם זאת, אולי אפשר לתרץ שבמקרה של ר' חייא מצב הנאמנות של הנתבע גרוע יותר, משום שלא מדובר רק על אדם שחשוד על ממון, אלא על אדם שהוחזק כפרן במקצת. כאשר אדם כופר בכל ומוכחש ע"י עד אחד - אני לא יודע שהוא שקרן, אני רק חושד בו. לעומת זאת, אצל ר' חייא, כאשר באו שני עדים - התברר בוודאות שהוא שיקר על חצי.¹²⁷

הגמ' דוחה בהמשך את הסברא ש'הוחזק כפרן', ומסבירה שבמלווה לא אומרים 'הוחזק כפרן', כיוון שגם במלווה יש סברת 'אישתמוטי'. אם זו השאלה וזו התשובה, נשאלת השאלה: לשם מה היינו צריכים את כל הק"ו ואת כל הצד שווה? מה הצורך בכל הסוגיא?

אולי אפשר לענות: זה נכון שיש תירוץ טוב מדוע הכופר בכל לא נפסל לעדות, אבל הוא לא מספיק טוב ע"מ לחייב שבועה. הסברא הזו מספיק טובה כדי לומר שלא הורעה חזקת כשרות של אדם, והוא עדיין כשר לעדות, אבל היא לא מספיקה כדי שהתורה תטיל שבועה, כיוון שיש סבירות גבוהה שהשבועה לא תועיל.

לעומת זאת, אחרי שיש לי צד שווה או ק"ו – זה כבר מקור מספק לחיוב שבועה. אמנם, גם אח"כ יש קשיים שצריך ליישב אותם, אבל מ"מ מקור הדין ברור.

אפשר אולי לומר בדרך נוספת: הגמ' בעצם אומרת – כן יכול להיות שהוא באמת הוחזק כפרן, אלא שיש אנשים כאלה שבכ"ז אינם חשודים על שבועה כי כוונת כפירתם רק להשתמט, לכן התורה מחייבת שבועה. כלומר, שבועה באה לפתור בעיה, אך אין הכרח שהיא תפתור אותה לגמרי. התורה מטילה שבועה כי יש סוג של אנשים, שהם 'משמתמטים', שהשבועה תקדם אותנו ביחס אליהם. גם אם יש לפני כאלה שהם כפרנים, והצטמצם קצת תחום התועלת של השבועה, מכל מקום היא עדיין מועילה הרבה. תפקידו של הק"ו לפי הבנה זו הוא ללמד אותנו שהתורה מחייבת שבועה גם במקרה שהתועלת שלה הינה חלקית ולא מלאה.¹²⁸

¹²⁷ אמנם, קשה לתרץ כך, כי הגמ' מעלה את הסברא הזו, אבל רק בדף ד', ואם כן, קצת קשה להכניס אותה כבר בשלב הזה של הסוגיא.

אולם, אם נשים לב, הגמ' בעצם דיברה על זה רק בעניין ה"צד שווה", אבל בשלב של הק"ו הגמרא לא פורקת את העניין הזה. אם כן, אולי נענה שהגמ' מודעת להבדל הזה, אלא שעל ק"ו לא פורקים פירכא כזו. מכל מקום, החילוק בין הוחזק כפרן לבין חשיד קיים, והגמ' מודעת אליו כבר כאן.

¹²⁸ יש להזכיר כאן עוד נקודה בפשט גמ' – מרש"י בתחילת הסוגיא משמע שאין בעיה לר' חייא ללמוד חיוב שבועה מהודאת פיו להעדאת עדים גם ללא ק"ו, אלא שהבעיה היא חשיד אממונא,

הראשונים שאלו על רש"י – כיצד ק"י עוזר לתרץ קושיא שקשה לנו מסברא?
 הרמב"ן הציג קושיא חריפה יותר. הרמב"ן הניח שכאשר לרש"י יש בעיה של 'מיגו
 דחשיד' – הדין יהיה שעל החצי השני יהיה דין 'מתוך שאינו יכול להישבע', שהרי
 הוא חשוד ואינו יכול להישבע.

לאור זאת, אומר הרמב"ן: אם הדין יהיה 'מתוך', מה יועיל הק"י? הרי מבלי הק"י
 היה צריך להיות 'מתוך' – דהיינו שהנתבע משלם. ואילו בעקבות הק"י הדין הפך
 ל – 'נשבע ואינו משלם'. אז הק"י רק הקל על הנתבע במקום להחמיר!

התשובה שכנראה צריך לענות על קושיית הרמב"ן היא, שרש"י סובר שבימיגו
 דחשיד' כאן הנתבע יהיה פטור על החצי השני, ולא נאמר 'מתוך שאינו יכול
 להישבע משלם'. הגמ' סברה ששבועה זה כלי לא יעיל במקרה הזה, ולכן התורה
 לא הטילה כאן חיוב שבועה. אולם, אין לנו גם תשתית ראייתית כדי לחייבו ממון,
 ולכן היינו פוטרים לגמרי, לולא בא הק"י וחדש חיוב שבועה.

ביחס לשאלה הראשונה – אם הבעיה היא מסברא של 'מיגו דחשיד', מה ק"י יכול
 לעזור?

בשיעורו הכללי, אמר ראש הישיבה, הרב יצחק שליט"א, שק"י נחשב כאילו הדין
 כתוב בתורה. גם אם יש קושיות מסברא - עם זה לא מפילים ק"י. ק"י נופל רק
 עם קושיות מתוך הדינים עצמם. זהו הגדר של מידת ק"י.

אולם, בספר 'דולה ומשקה' כתב בשם הגרז"ן זצ"ל שפשוט שק"י צריך היגיון,
 והוא מביא לכך ראייה.

האם נעשה ק"י כזה: ומה אשתי שאסורה לכל העולם מותרת לי, אשתך שמותרת
 לך לא כ"ש שמותרת לי? וודאי שק"י חייב לעבוד בגבולות הסברא, והסברא
 אומרת שכל מהות הקידושין הם שהאשה אסורה לכל העולם ומותרת לבעלה.¹²⁹
 אם כן, לכאורה, חוזרת קצת השאלה, ועל מנת להבין את תשובת ראש הישיבה,
 יש להקדים יסוד נוסף ששמעתי מהרב יוסיפון שליט"א בשם הגרז"ן זצ"ל (מופיע
 גם בספר 'דולה ומשקה' עמ' 95):

יש פמ"ג (בספר שושנת העמקים כלל א) ששואל: לשם מה נצרך הלימוד של ק"י?
 ק"י אומר שמה שיש בקל יש להעביר גם לחמור. לכאורה, לכך מספיקה הדרך של
 "מה מצינו?"! (שהרי קל וחומר לא יכול להביא יותר מהדין שכבר ישנו בקל בגלל
 דין 'דיו'). במילים אחרות: מה הוסיפה דרך הלימוד של ק"י על המידה של 'מה
 מצינו'?

ופתאום בסוגיא רואים שזה בכלל לא פשוט ויש סברא שהודאת פיו יותר מחייבת מעדים! אפשר
 לומר שודאי שאין בעיה ללמוד ביבמה מצינו', כי ברור בסוף שעדים שמחייבים מיתה ומלקות הם
 לא פחות מהודאת פיו. עם זאת, בצורת לימוד של ק"י אי"א ללמוד, כי בזה צריך קל וחומר
 מוחלטים. ע"י גם תוס' ד, ב סוף ד"ה 'אבל'.

¹²⁹ בישיבות מביאים דוגמא לעוד ק"י לא הגיוני – 'ומה כף שלא אוכלים איתה עוף אוכלים איתה
 מרק, מזלג שאוכלים איתו עוף לא כל שכן שיהיה אפשר לאכול איתו מרק'. ברור שאין כאן ק"י,
 כי הסיבה שבגללה אי"א לאכול עוף עם כף - היא היא הסיבה שבגללה אפשר לאכול מרק עם כף...

מתרץ הגרז"ן: 'מה מצינו' עובד מסברא, ולכן גם מקשים עליו מסברא. לעומת זאת, ק"ו עובד דרך דינים, ולכן גם הקושיות עליו הם מדינים – "מה לזה שכן פטור", "מה לזה שכן מחייבו ממון" וכדו'.

כעין זה אומר התוס' ¹³⁰: ברגע שמשתמשים בדין, הסברא לא רלוונטית. הרי זו עובדה – למרות הסברא שלך, התורה נתנה למקרה האחד דין קל, ואילו לאחר נתנה דין חמור. מסיבה זו, בק"ו מלכתחילה בכלל לא משתמשים בסברות, אלא עובדים רק באמצעות דיני התורה. כלל זה נקרא: "כל זה אכניס בקל וחומר".

לעומת זאת, בהמשך הסוגיא, הגמ' עוברת לדון ב'צד השווה', לכן שם נמצא שפורכים מסברא – 'מה לזה שכן הוחזק כפרן'.

לאור הדברים הנ"ל, אפשר לחזור ולומר: אכן, ק"ו לא עובד לפי הסברות הפשוטות שלנו, אבל יש לסייג זאת בתנאי זה – שהקל וחומר לא יהיה נגד השכל שלנו. כלומר, הק"ו מלמד אותנו דברים שלא היינו אומרים לבד, אבל אחרי שאמרנו – אנו מסוגלים להבין אותם. ¹³¹

לפי זה, מהלך הסוגיא שלנו הוא כך: בגלל 'מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא', **לא היה מסתבר** לנו לחייב שבועה. בא הק"ו ולימד אותנו שכן מחייבים שבועה. מאחר שיש לנו ק"ו, אנחנו יכולים לתת הסבר למה הבעיה של 'מיגו דחשיד' אינה **מונעת** מאיתנו לחייב שבועה (כי חלק מהכופרים הם משתמטים ולא חשודים, ולכן יתכן שגם הרשע שהוכח ששיקר על מחצה עדיין משתמט). אמנם, מסברת עצמי, לא הייתי אומר את זה, אבל אחרי שיש ק"ו מדיני התורה – אני יודע להכיל את זה. ¹³²

האם סוגייתנו סוברת ש'מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא'?

תוס' הקשה על רש"י – לשם מה נצרך הק"ו? הרי ק"ו שמיגו דחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא!

¹³⁰ כך משמע בתוס' ג,ב סוד"ה 'אבל', שכתבו: 'שכן דרך הגמ' למיפרך פירכא על ק"ו ולא מסברא'.

¹³¹ עיין בר' נחום אות פ'. וכעין דברי הכוזרי (א, סז ; א, פט) ביחס לאמונה.

¹³² כך אומר התוס' (ג, ב) בד"ה 'אבל העדאת עדים'.

יש לברר נקודה נוספת בעניין הזה: למסקנת הסוגיא, האם הק"ו של ר' חייא נכון גם במקרה של פיקדון שבו אין סברת 'משתמטי'?

תוס' עוסקים בשאלה זו (ה, א ד"ה 'אי איתא' בסופו: "תימא, אפי' איתא לדר' חייא..."), ושואלים: הרי ברועה ברור שהוחזק כפרן, כי מדובר על פיקדון ויש עדים שאכל שתיים מהפרות! על כך ענו בתוס': אחרי שלמדנו שיש שבועה במקרה של מלווה, כי חלק מהלווים משתמטים, אז גם בפיקדון לא פלוג.

ניתן להסביר זאת בסגנון דומה להסבר שהצענו בשלב הקודם – לאחר שלמדנו שבמלווה יש משתמטים, ולכן יש תועלת בשבועה, למדנו שגם בפיקדון תהיה תועלת מסויימת בשבועה.

יתכן שאפשר היה להסביר שאנו סוברים שגם בפיקדון עשויים להיות משתמטים. ע"י רש"י (ה, א ד"ה 'והא גזלן הוא'), שכתב: 'וכי אמר ר' חייא במלווה, אי נמי בפיקדון שלא שלח בו יד ואבד ממנו, דאיכא למימר אישתמוטי משתמטי'. ואולי אפילו בנוגע לפיקדון ששלח בו יד יתכן שהשומר מתכנן לשלם, ורק משתמט עד ששייג מעות. אולם, בתוס' נראה שאפי' במקום שליכא למימר משתמטי למדנו שיש שבועה. צריך להבין למה, ונבאר בהמשך בעז"ה.

בעצם זו קושיא כפולה: א. איך מסבירים את רבה, שנראה שסובר שכן חשיד אשבועתא? ב. מה הצורך בק"ו?

תוס' עונה על השאלה השנייה, שקמ"ל התנא גם מק"ו שלא אומרים מיגו דחשיד. רמב"ן עונה שלרש"י הפסק הוא שמיגו דחשיד אממונא כן חשיד אשבועתא. לפי זה חייבים לומר שסיבת השבועה היא שיש 'אישתמוטי', ולכן לא כולם חשודים על ממון, וזאת אנו לומדים בעקבות הק"ו.

יש ראשונים שלומדים שהק"ו בא ללמד שהפסק הוא מיגו דחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא. אולם, דרך זו קשה בשיטת רש"י, כיון שלדבריו רבה אינו סובר כך. אמנם, אפשר להגיד שר' חייא חולק על רבה, אבל זה חידוש קצת מורכב.

תוס' מציע דרך מיוחדת לתרץ את רש"י.¹³³ **מדאוי** חשיד אממונא חשיד אשבועתא, אבל **מדרבנן** ראו שהמציאות השתנתה והוא לא חשוד, ולכן תקנו שבועה. אמנם, רבה עצמו דן בהסבר שבועת מודה במקצת ברמת הדאוי, ולכן הוא נוקט שהחשוד על הממון כן חשוד על השבועה.

על פי יסוד זה, הביא הבית הלוי בשם בנו, תירוץ מיוחד לשיטת רש"י. נקדים ונאמר, **שנקודת החידוש בתירוץ זה היא, שהק"ו לא בא לענות על הבעיה של חשיד, אך בכל זאת הוא פותר אותה.** ונבאר:

אומר הבית הלוי: ר' חייא אומר שאם מדאוי חשיד אממונא חשיד אשבועתא, אכן אין מקור מדאוי לחייב שבועה במקרה של העדאת עדים (כי לא יתכן שהתורה חייבה שבועה במקרה כזה שהאדם הוחזק כפרן במקצת). משום כך, גם בזה"ז אין יכולת לחייב שבועה גם אם מסתבר מאוד שעדים חמורים מהודאת פיו, וחז"ל סוברים שאין היום בעיה של חשיד. לכן נדרש ר' חייא להביא מקור מדאוי לחייב שבועה- הק"ו. אולם, **ר' חייא לא מתכוון לומר שבזמן מתן תורה הוא היה חייב בגלל הק"ו**, כי בזמן התורה היתה בעיה של מיגו דחשיד. עם זאת, היום כיון שאין בעיה של חשיד, אומר ר' חייא שניתן לממש את הק"ו שהיה תקף מאז ומעולם, אך לא היתה אפשרות לממש אותו עד שהשתנתה המציאות. נמצא, שבזמן הזה, שניתן לממש את הק"ו, יש חיוב שבועה ברמה דאוי.

על טענה וכפירה הם באים

הגמרא אומרת שהצד השווה בין הודאת פיו ועד אחד, שהשבועה באה במקרה שיעל טענה וכפירה הם באים. כתוב כאן שכדי לחייב שבועה די בכך שיש טוען וכופר. מקשים תוס': הרי כופר בכל פטור משבועה, למרות שיש טענה וכפירה?

לפי רש"י בב"ק זו לא קושיא, כי באמת תמיד נשבעים על טענה וכפירה, אלא שלכופר בכל במלווה יש **סיבת פטור** – חזקה אין אדם מעיז. אדם שלא תתקיים בו סיבת הפטור – אכן ישבע (ואכן בפיקדון הוא נשבע).

תוס' עונים תשובה אחרת – כוונת הגמרא אינה לטענה וכפירה סתם, אלא דווקא לטענה חשובה וכפירה. כשיש מובמ"ק או כשיש עד אחד לטובת התובע הוא מחזק

¹³³ כאן תוס' מציע ודוחה את התירוץ הזה, אבל הפנ"י אומר שכך באמת רש"י סובר, ומתרץ את קושיית תוס'.

את טענת התובע. כיון שהטענה הופכת לחזקה - אז יש חיוב שבועה, ולכן יש לומר שהוא הדין כשיש שני עדים לתובע.

נמצא, שלפי רש"י סיבת חיוב שבועה במובמ"ק זה בגלל טענה וכפירה, ואילו לתוס' סיבת החיוב היא טענה **חשובה** וכפירה.

צריך להבין לפי רש"י – לשם מה צריכה התורה לחדש את שבועת עד אחד? הרי גם ללא עד אחד ניתן להשביע מצד טענה וכפירה, שהרי לרש"י לא צריך טענה חשובה.

י"ל שבעד אחד החידוש הוא שחייב שבועה אף על פי שהנתבע כבר הכל, שאז בעצם לרש"י יש סיבת פטור של ההעזה, וחידשה התורה שבא העד האחד ומבטל את סיבת הפטור, והנתבע יישבע.

עוד יש לשאול: מה החידוש בשבועת השומרים? הרי אין לשומר נאמנות, שהרי לא שייכת בשומרים העזה, ואם כן קשה: מדוע לא למדו את שבועת השומרים ממובמ"ק?

י"ל שבשבועת השומרים מדובר במצב בו התובע טוען טענת "שמא" בלבד, וחידשה התורה שלמרות חולשת טענתו השומר מתחייב בשבועה.^{134, 135}

שיטת רמב"ן ור"ן בבב"ק (ככל הנראה גם שיטת ריב"א בתוס')

נזכיר - ישנם שלושה רכיבים בשיטת רש"י בב"ק:

(א) חזקה אין אדם מעיז בפני בעל חובו – פירוש, דווקא בפני מי שעשה לו טובה, אבל בפיקדון, כיון שלא עשה לו טובה - מעיז ומעיז.

(ב) עירוב פרשיות - אין כוונתו עירוב הפסוק באופן שמלמד על שתי הפרשיות, אלא עקירתו ממש מדיני שומרים והעברתו לדיני מלוה.

¹³⁴ מה הסיבה שבאמת נשבעים בשומרים גם כשהתובע אינו טוען אלא טענת 'שמא'? (א) כי בשומרים המפקיד תמיד יהיה שמא, שהרי הוא לא יודע מה קרה לבהמה שלו כשהיא היתה אצל השומר. לעומת זאת, לשומר אין בעיה להעיז בפניו, ולכן הוא יכול לשקר ללא חשש. התורה ראתה הכרח לחסום את זה בעזרת שבועה (ע"י ש"ד סי' עב ס"ק קטו. וראה להלן דיון בדבריו). (ב) השבועה הינה חלק מדיני שומרים. במסגרת קבלת אחריות השמירה, אני מתחייב גם להסביר לך בדיוק מה קרה באמצעות שבועה. זה חלק מהתחייבויות השומר כלפי הבעלים (בנושא זה ע"י אור שמח הלכות טוען ונטען א, יב).

יש להעיר שבאמת גם באמצעות עד אחד, להרבה שיטות ראשונים, ניתן לתבוע אע"פ שהתובע טוען טענת 'שמא' בלבד (ע"י לדוג' תוס' ג, א ד"ה 'מפני מה'), ומובן מה הוסיף ע"א. כמו כן, יש נפק"מ נוספת בחידוש של התורה לעניין דין טענה שתי כסף, הודאה בשווה פרוטה וכפירה בשאר – כשיש עד אחד או בשומרים, להרבה שיטות ראשונים, דרישות אלה לא קיימות (ע"י שו"ע חו"מ פח, ד-ה).

¹³⁵ יש להוסיף הערה נוספת בשיטת רש"י בסוגיא. המהרמ"ש שואל: איך ר' חייא סבר שיש שבועת מובמ"ק במשנה? מה שייך 'אשתמוטי' בשניים או חזים? ומתרץ: אולי כאן הסברא אינה השתמטות, אלא הוראת ההיתר (כמו בגמ' ב, ב), ולכן אנו חוששים שהוא מורה היתרא ולא גזלן.

ג) יסוד חיוב ופטור משבועה - נקודת המוצא היא שבכל מקרה של תביעה הנתבע חייב שבועה, והעזה היא סיבת פטור. לכן במקום שמעזים בקלות - יתחייב הנתבע שבועה גם כשכופר בכל.

הראשונים דנים בשלושת הרכיבים של שיטת רש"י, ולהלן נברר את דבריהם.¹³⁶

רמב"ן ור"ן חולקים על רש"י בשתי הנקודות הראשונות:

א) חזקה אין אדם מעיז - הרמב"ן והר"ן מגדירים אחרת את המושג 'חזקה אין אדם מעיז בפני בע"ח'. לשיטתם, המשמעות של הכלל 'אין אדם מעיז בפני בעל חובו' היא שאין אדם מעיז בפני מי שמכיר בשקרו, ואע"פ שלא עשה לו טובה. לאור זאת, בנוגע לאפשרות של טענת להדי"ם בפיקדון, כיוון שהמפקיד מכיר בכך שהשומר משקר - השומר אינו מעיז. לעומת זאת, בטענת נאנסו, כיוון שהמפקיד לא יודע מה קרה לבהמה - השומר מעיז.

כלומר, בשומרים יש שני סוגים של כופר בכל – אם השומר טוען להדי"ם יהיה פטור משבועה (שהרי העיז ויש סיבת פטור), אבל שומר שטוען "נאנסו" זו לא העזה, שהרי הבעלים לא מכיר בשקרו, כיוון שהוא לא יודע אם הפרה נאנסה או לא. אם כן, אין כאן סיבת פטור, ולכן יתחייב בשבועה באופן זה, למרות שהוא כופר בכל.

ב) אומרים הרמב"ן והר"ן: זו הסיבה שבגללה צריך לעשות עירוב פרשיות מפיקדון למלווה. הפסוק שאומר שמובמ"ק חייב שבועה וכופר בכל פטור - מתאים יותר לדין מלווה, כיוון ששם הוא נכון תמיד. לעומת זאת, בפיקדון הוא נכון רק חלקית, כי בטענת להדי"ם הוא אכן נכון, אבל לא בטענת "נאנסו", שבה גם כופר בכל חייב שבועה.¹³⁷ בהמשך להסבר הנ"ל, מפרשים הרמב"ן והר"ן את המושג 'עירוב פרשיות' כעירוב ולא כעקירה גמורה, כפי שפירש רש"י.

עם זאת, הראשונים הנ"ל מסכימים עם רש"י בנוגע לנקודת המוצא – במקרה של טענה וכפירה, אם אין סיבת פטור של העזה - יהיה חיוב שבועה.

לפי שיטתם, מה היחס בין שבועת מודה במקצת לשבועת השומרים?

כפי שהזכרנו, יש שני חידושים בשבועת השומרים שבהם חיובה רחב יותר מחיוב שבועת מובמ"ק:

א) אפי' כופר בכל (בטענת 'נאנסו' כנ"ל) חייב שבועה.

ב) אע"פ שהתובע טוען 'שמא' – מתחייב הנתבע שבועה.

לשיטתם, הדברים תלויים זה בזה - כשהתובע טוען טענת 'שמא', חייבים גם בכופר בכל, כי אין סברת פטור של העזה.

¹³⁶ באופן כללי: הראשונים חולקים על רש"י בשאלה בפני מי אין אדם מעיז (שהנפ"מ שלה היא החידוש של רש"י שיש שבועה בכופר הכל בפיקדון גם בטענת להדי"ם), על הסברת המושג עירוב פרשיות, וכן תוס' חלוק עם רש"י על ההנחה שהעזה היא סיבת פטור (ומקרה שאין בו ההעזה הוא מקרה שיותר ראוי לחייב בו שבועה).

¹³⁷ הראשונים מגדירים שהפסוק מתאים ב"כעין מלווה בשומרים" - כפירה של להדי"ם.

הש"ך (סימן עב ס"ק קטו, וסי' פז ס"ק כב) כותב על פי העיקרון הנ"ל, שאם המפקיד טוען 'ברי' שלא נאנסו, אזי אם ימשיך הנתבע לטעון 'נאנסו' - הוא פטור משבועה.

ניתן להסביר דין זה בכך שכשיש טענת 'ברי' שוב חזרה סיבת הפטור – ההעזה. אמנם, הש"ך בעצמו מסביר אחרת. לדבריו, ההיגיון בשבועת השומרים הוא שכיוון שהבעלים לא יודע, כל אחד ירשה לעצמו להגיד מה שהוא רוצה. זו הסיבה שהטילה התורה שבועה. משום כך, אם הבעלים טוען 'ברי' - שוב לא שייכת התקנה.¹³⁸

חיוב השבועה של מודה במקצת ומוכחש במקצת לפי הרמב"ן והר"ן

לפי שיטת הרמב"ן והר"ן, מדוע מובמ"ק חייב שבועה?

לכאור, הרמב"ן יכול היה לומר כמו רש"י, שהרי גם הוא יוצא מנקודת הנחה שכופר בכל חייב ויש סיבת פטור, אלא רק שבהגדרת ההעזה הם נחלקים.

אבל לרמב"ן קשה גם על פי רש"י בדברי רבה – הרמב"ן לא מקבל את ה'מיגו דחשידי' של רש"י. ולכן לסברת 'בכוליה בעי דלודיה' הוא נותן הסבר חדש – למרות שאין לאדם נאמנות על הכל בגלל ההעזה שלו, אבל לפחות ניתן לו נאמנות על חצי בגלל ההעזה שלו! על זה באה המימרא של רבה: "והאי דלא אודי אישתמוטי הוא..". בעצם האדם לא מעיז כאן בכלל, אפי' על החצי שהוא כופר, הוא רק משתמט.

כלומר, אומר רבה: אל תפרש את הכפירה שלו ככפירה גמורה, ומתוך כך תראה אותו כמעז שיש לו נאמנות, אלא תפרש אותה כהשתמטות, וממילא אין לו נאמנות מכח כפירת החצי, ולכן יישבע עליו.¹³⁹

על כך יש לשאול: למה לנו להסביר באופן זה את הכפירה שלו? למה לא להגיד שהוא כופר באמת?

נראה שההסבר הוא שכאשר אדם מודה על חצי - הוא מודה כבר שיש סיפור, ובגלל ההודאה שלו, נוח לי להבין שגם הכפירה בחצי השני, נועדה רק בשביל להשתמט.

¹³⁸ נראה שבאמת צריך את שתי הסברות, כיוון שבמלווה ברור שאם התובע טוען 'שמא', למרות שאין לנתבע נאמנות מצד ההעזה - הוא לא חייב שבועה, כי אין כאן טענה וכפירה, שהרי טענת שמא לא נחשבת טענה. אם כן, מדוע בשבועת השומרים ניתן לחייב שבועה גם בלי טענה? לשם כך צריך את דברי הש"ך.

אולם, במקום שיש טענה, ניתן להסביר כפי שהסברנו, שהפטור משבועה הוא מחמת ההעזה ולא מחמת שבטלה סיבת התקנה, שהרי בטענת 'ברי' אין צורך לתקנה, ובכל זאת יש חיוב שבועה מעצם זה שיש טענה וכפירה, לדעת רש"י, הרמב"ן והר"ן.

¹³⁹ תוס' כאן הסביר באופן דומה, שהשאלה היא לא: 'מדוע לא נאמין לו כיוון שהוא מעיז?', שהרי לתוס' ההעזה לא נותנת נאמנות, אלא השאלה היא: 'אם הוא כבר העיז על חצי, אז אתה רואה שהוא אדם מעיז, מדוע לא נחזיר לו את המיגו שהיה יכול לכפור בכל ולהיפטר?' אומר רבה: זה לא אדם מעיז, אלא רק משתמט, ולכן אין לו מיגו.

ר' חייא אומר: כל זה טוב ויפה במודה על חצי וכופר על חצי. כיוון שהוא מודה שיש סיפור, לכן על פי הודאתו נפרש גם את כפירתו.

לעומת זאת, כאשר כופר בכל ובאו עדים, אין לנו סיבה לפרש שהוא משתמט. לכן נפרש שהוא באמת כופר בחצי השני! אם הוא כופר באמת, אז שיהיה נאמן בלי שבועה מכח ההעזה.

הק"ו בא להשיב על טענה זו – כמו שהודאת פיד יוצרת לך ריעותא, שגורמת לכך שאגב ההודאה אני נותן פירוש לכפירת המחצה כהשתמטות. כך גם העדאת העדים נגדך יוצרת ריעותא, ועל פי עדותם אני מפרש גם את החצי השני של הכפירה שלך. לזה בא הק"ו.

נסכם את דברינו: למה בעצם נשבעים לפי הרמב"ן במובמ"ק?

הסיבה היא לא רק בגלל ש"על טענה וכפירה הם באים", כי נכון שדי בטענה וכפירה לחייב כשאין העזה, אבל גם במובמ"ק יש העזה, וזו היתה צריכה להיות סיבת פטור. לכן צ"ל בדעת הרמב"ן, שבמובמ"ק יש **סיבת חיוב**. סיבת החיוב היא הריעותא, שיכולה להיות אחת משלוש אפשרויות: הודאת מחצה, עדים על מחצה או עד אחד על הכל.

תירוץ קושיית תוספות ממסכת כתובות

השיטה הזו הרוויחה את מה שהקשו על רש"י מהמשניות שכתוב בהם שבפיקדון אם השומר טען להד"מ הוא פטור משבועה. אמנם, גם עליהם וגם על רש"י נשארה הקושיא שהביאו תוסי' מהגמ' בכתובות (יח, א):

הסוגיא בכתובות דנה במצבים שיש פטור משבועה לאדם שמודה במקצת בגלל שהוא משיב אבידה.¹⁴⁰

הגמ' מביאה מחלוקת חכמים וראב"י לגבי האומר ליתום 'מנה לאביך בידי, והאכלתיו פרסי'. ראב"י מחייב שבועה, וחכמים אומרים שאינו אלא כמשיב אבידה ופטור.

על כך שואלת הגמרא: מדוע ראב"י מחייב שבועה? הרי הוא משיב אבידה!

מתרצת הגמרא: הן חכמים והן ראב"י מקבלים את הנחת היסוד שדין מובמ"ק תלוי בדברי רבה, אלא שהם נחלקו האם אין אדם מעיז גם בפני בנו של בע"ח או

---

¹⁴⁰ יתכן שמכאן רש"י לקח את המושג 'משיב אבידה' לסוגיא שלנו. אמנם, הזכרנו שרש"י כותב במס' מקומות שזוהי תקנת חכמים, אך משאלת רבה 'מפני מה אמרה תורה', שפירושה לפי רש"י שהיה לנו לפטור אותו משבועה מצד משיב אבידה, משמע שיש בזה דין דאורייתא. נראה לומר שהשאלה של רבה היא: 'מדוע תקנה התורה שבועה במודה במקצת? הרי תמיד במקרה הזה הוא יהיה משיב אבידה!' זו שאלה ברמה דאורייתא, והטענה שביסודה היא שאין סיבה לתקן חיוב שבועה על מי שנראה אמין, ואדם שמשיב אבידה זו סיבה לנאמנות. לעומת זאת, במקרה שיש חיוב שבועה ברור בד"כ, ורק במקרה יצא שהאדם שלפנינו משיב אבידה - כאן יש תקנת חכמים שפוטרת משבועה את האדם הזה 'מפני תיקון העולם'.

לא. לראב"י הוא לא מעיז, ולכן חייב שבועה. לחכמים הוא מעיז, ולכן הוא פטור משבועה.¹⁴¹

כעת, נכנסו הראשונים לבעיה. לרש"י, העזה היא סיבת פטור – לכן ככל שהאדם מפחד להעיז, אם במקרה הזה הוא החליט להעיז הוא נאמן ופטור משבועה. לאידך גיסא, נתבע שאין לו בעיה להעיז – אין לו נאמנות, גם במקרה שהוא העיז. והנה בסוגיית כתובות משמע להיפך – **ככל שלאדם קל להעיז יש סברא חזקה יותר לפטור אותו משבועה** – "בבנו מעיז ומעיז, ומדלא העיז משיב אבידה הוי"¹⁴².

הינחלת דודי (על הסוגיא בדף ד' בב"מ), וכן בשם הגרז"ן (בספר 'דולה ומשקה') תירצו כך:

הסוגיא בב"ק דנה איך ללמוד את הפסוקים של שבועת מודה במקצת, והיא מחליטה ששבועת מודה במקצת שייכת להלוואה, ושבועת כופר הכל שייכת לשומרים. הסיבה שהוסברה בסוגיא הייתה שבמלווה יש נאמנות כתוצאה מההעזה, ולכן מסתבר שבהלוואה כופר בכל פטור ומודה מקצת חייב, ואילו בדיני שומרים אין בעיה בהעזה, ולכן מסתבר שגם כופר בכל חייב שבועה.

אמנם, אומרים האחרונים הנ"ל: כל זה נכון לשלב של לימוד הפסוקים, אבל אחרי שהחלטנו איך ללמוד את הפסוקים, אז למעשה אין ולא תהיה שבועה בכופר בכל במלווה לעולם! גם אם תמצא מצב שלא תהיה סברת פטור של ההעזה – לא תהיה שבועה, כי אין מקור בתורה לחייב שבועה בכופר הכל במלווה. כל מה שיש זה רק שבועת כופר הכל בשומרים.

¹⁴¹ רש"י מסביר את דעת חכמים, שמעיז כיוון שהבן לא עשה לא טובה. אבא שלו הלווה לו ולא הוא. לפי הראשונים האחרים, הסיבה שמעיז היא שהבן לא יודע מה קרה, ואינו מכיר בשקר. אולם, הסברם קצת קשה, שכן הסוגיא מעמידה במקרה שיש תביעה מצד הבן (לרש"י מדובר על בן קטן ולתוסי על בן גדול)?

לש"ך (כללי מיגו פב, ז) יש פירוש חדש לגבי "אין אדם מעיז בפני בע"ח". בפני בע"ח – הכוונה, בפני מי שסמך עליו. כאשר עשיתי עם מישהו עסק, יש לו מחויבות כלפי, כי אני סמכתי עליו, ולכן הוא לא יעיז בפני. כאן העסק לא נעשה עם הבן, אלא עם האב, ולכן עשוי להעיז בפני הבן. תוסי' כאן מביא פירוש נוסף בשם ר"ת, שהעזה זה רק לכפור בכל, ואילו להגיד חצי חצי זה לא העזה. "שאין לאדם פנים לכפור הכל". זו אומדנא כללית כמו האומדנא של 'אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה'. מול בן, אומרים חכמים, יש פנים גם לכפור בכל (הזכרנו שיתכן שרש"י למד כמו הפירוש הזה).

¹⁴² היתה לי הוי"א לתרץ כך: הגמרא בכתובות מדברת על מקרה של מודה במקצת, ולא כופר בכל. אם כן, נאמר: אין הכי נמי, באמת כופר בכל במקרה כזה שקל להעיז – חייב שבועה. אבל אם הוא בחר בכל זאת לא לכפור בכל, אלא הוא בא והודה במקצת – אז הוא פטור משבועה, שכן הוא משיב אבידה, שהרי הוא היה יכול בקלות לכפור בכל.

למה לא מתרצים כך? בגלל הגמ' בדף ח שאומרת שיש סברא ש"איערומי קא מערים". כלומר, לא ניתן על סמך המיגו הזה לפטור משבועת מובמ"ק, כי חוששים שהאדם הזה ערמומי, והוא רצה להיפטר ע"י ההודאה במקצת משבועה, שהרי במקרה זה אם הוא היה כופר הכל – היה חייב שבועה.

לכן בסוגיא בכתובות, שהיא סוגיא של מלווה, נקודת המוצא היא שכופר בכל לא נשבע, למרות שהוא היה יכול להעזי, כי אין שבועת כופר הכל בהלוואה. זה מעין 'לא פלוג', אבל ברמה דאורייתא.¹⁴³

לפי זה, כופר בכל בפיקדון, ש'מעז ומעז', הוא נשבע אמנם 'על טענה וכפירה', אבל הוא נשבע **שבועת השומרים**.^{144, 145}

¹⁴³ נראה להביא ראייה לתירוץ זה מהגמ' בכתובות, שכן הגמ' מסבירה את סיבת הפטור של המובמ"ק בגלל שהוא 'משיב אבידה'. בפשטות, משמע שהכופר בכל חייב ורק המובמ"ק פטור כי הוא משיב אבידה, אבל הסברנו בהערה קודמת שא"א לפרש כך, וחייבים לומר שגם כופר בכל פטור. מה סברת הפטור בכופר בכל, ומדוע צריך לומר סברת פטור אחרת במובמ"ק? לפי מה שהסברנו, נתרץ כך: הפטור כאן במצב של כופר בכל הוא במקרה ולא בעצם. באמת, הכופר בכל היה אמור להיות חייב, אלא שאנו אומרים 'לא פלוג'. לעומת זאת, למודה במקצת כאן יש סיבת פטור באמת, כי הוא משיב אבידה. (ולכן למרות שבד"כ מובמ"ק במלווה חייב שבועה, כאן הוא פטור.)

¹⁴⁴ הגרז"ן מרחיב בנושא זה בשיעור על סוגיית מודה במקצת, שמופיע בספר 'חזון קדומים' למסכת כתובות עמ' 136 והלאה. הוא מבסס שם יסוד שידיני התורה אינם תלויים בטעמיהם. ועי' עוד בספרו נתיב מצוותיך בפתיחה הכוללת פרק שני.

¹⁴⁵ הנקודה זו חשובה כדי לענות על הרבה קושיות, ונציין חלק מהן: שבועה במתחייב במקצת עפ"י טענותיו - הרשב"א (שו"ת חלק ב, רו) דן מה יקרה במצב שאדם יתחייב במקצת מממון התביעה על סמך דבריו או על סמך ע"א מדין מתשאל"מ - האם תהיה שבועת מובמ"ק מדר' חייא:

ימ"מ לענין עיקר הדין אשר אתה שואל - יש לחקור שבועת מודה מקצת אם הוא דוקא במודה שהוא חייב מקצת ממש או דילמא אפי' בכופר בכל אלא שמתחייב במקצת מתוך טענותיו, ומסתברא דדוקא מודה מקצת ממש. דאשר יאמר כי הוא זה כתיב. ובדר' חייא קמייתא נמי אינו מתחייב אלא מתוך טענתו דאמר לא לית. דאלו אמר ליתני ופרעתי לא היה מתחייב. ואפילו הכי דוקא בעדים ומקל וחומר. הא לאו הכי לא.

כלומר, הרשב"א מכריע שלא תהיה במקרה זה שבועת מובמ"ק, כי הק"ו תקף רק לשני עדים ולא לע"א, וה"ה למתחייב מתוך טענותיו על מחצה כיון שלא אמר בדרך הודאה לא מתחייב שבועה. ולכאוי, אם הק"ו מסלק את מיגו דחשיד, למה שלא ישבע? הרי יש כאן טענה וכפירה לרש"י, ויש כאן טענה חשובה לתוס'! גם כאן צ"ל שבסוף יש מגבלות של דין מודה במקצת, ומה שלא נקרא הודאה אין בו חיוב שבועה. (יש להעיר כי דברי הרשב"א שייכים לסוגיא רחבה, בה דנים הראשונים - אלו מקרים מוגדרים כהודאה במקצת, ואלו מקרים לא מוגדרים כהודאה, למרות שיש בהם חיוב ממון. עי' שו"ע חו"מ עה, ה; שם פז, ה ובנו"כ שם, ולקמן בנספח בסוף השיעור.)

דין 'הילך' שבסוגיא הבאה - לכאוי קשה: גם אם ע"י 'הילך' המקרה מוגדר ככופר הכל, האם ניתן לומר שיש במי שאומר 'הילך' סיבת פטור של העזה ויש כמו בכופר הכל? אפי' לשיטת תוס', האם ההודאה לא מלמדת שטענת התובע אלימה? אלא שוב אנו רואים שברגע ש'הילך' לא מוגדר כמודה מקצת אין מקום לחיוב שבועה (כך מתרץ הנחל"ד. אמנם, יש מקום להרחיב בכך בעז"ה בסוגיא הבאה).

הודאה במקצת כשהמקצת הוא קרקע - בגמרא לקמן (ד, ב) מודה בקרקע וכופר בכלים לא חייב שבועת מודה מקצת על הכלים. לכאוי, אין כאן העזה ויש כנגדו טענה חשובה, ובכל זאת מתקיים אותו עיקרון - כיוון שאין חיוב שבועה על הודאת קרקע, גם במקרה זה אין חיוב שבועה, למרות שיש סברא לחייב.

שבועת מובמ"ק בפיקדון - לעיל הזכרנו שתוס' בדף ה אמרו שלמסקנת ר' חייא אחרי הק"ו גם בפיקדון תהיה שבועת מובמ"ק למרות שאין סברת אישתמוטי וניסינו לתרץ שם. לאור הדברים שאנו אומרים, נראה ששוב לפנינו אותה נקודה, רק הפעם מהכיוון השני - אחרי שלמדנו שדין מודה במקצת מתפשט גם להעדאת עדים, אז עכשיו הוא עובר גם למקרים שאין סברת אישתמוטי,

שיטת ר"ת

ר"ת מחדש שצריך מובמ"ק גם בכל שבועת שומרים.

אז, לשיטתו, מה הנקודה בסוגיא בב"ק? אם לא הייתי אומר שיש 'עירוב פרשיות' היה צריך שלוש פרות ע"מ לחייב את השומר שבועה – אחת שבה הוא מודה, אחת שבה הוא כופר בטענת להד"מ, ואחת שעליה הוא אומר נאנסו.

באמצעות עירוב הפרשיות, אנחנו לומדים ממלווה שמספיק שתי פרות, כפירה והודאה. אנחנו לומדים ממלווה לפיקדון, שכמו ששם מספיקים שני מרכיבים בלבד - כפירה והודאה, כך בשומרים די בשניים - כפירה וטענת 'נאנסו'.

לר"ת העירוב פרשיות הוא עירוב גמור, והדין דומה מאוד בשתי הפרשיות.

נמצא שלפי ר"ת לעולם אין שבועה בכופר בכל, ובעצם חיוב מובמ"ק הוא בגלל שיש בו סיבת חיוב.

סיבת השבועה במובמ"ק היא וודאי לא 'טענה וכפירה', שהרי בכופר בכל אין שבועה לעולם, למרות שיש טענה וכפירה. כל הסיבה של שבועת מובמ"ק זה הריעותא בטענתו (שנוצרה מכך שהוא הודה בחלק). אם אין ריעותא - אין שבועה. כמו כן, יש שבועה בכופר הכל כאשר הוא מוכחש ע"י עד אחד, כי שוב ישנה ריעותא בכפירה שלו.

לפי הפירוש הזה, ר' חייא מחדש שתתכן ריעותא נוספת - כופר בכל, ובאו עדים נגד מחצה, גם במצב זה ישנה ריעותא מספיקה כדי לחייב שבועה.¹⁴⁶

שיטת תוס' הרא"ש

יש עוד הסבר לטעם השבועה במובמ"ק (תוס' רא"ש כאן ; תוס' כתובות יח, א סוד"ה 'מפני מה'): שבועת מובמ"ק זה כמו גלגול שבועה. גלגול שבועה זה דין שמאפשר לחייב אדם שכבר נשבע שבועה אחת, להישבע יחד איתה על דבר נוסף, למרות שלא התקיימו תנאים לחייב שבועה עליו מצד עצמו. כך יש להסביר את דין מובמ"ק – אם אתה כבר משלם חצי, אז תישבע על השאר.

לכאורה, זה לא דומה, כי בגלגול שבועה אני מרחיב את תוכן השבועה שאדם כבר נשבע ממילא, ואילו בדין מובמ"ק אני מוסיף לו חיוב שבועה חדש על גבי חיוב תשלום.

ובכל זאת תהיה שם שבועת מובמ"ק. השבועה מוגדרת כחיוב גמור, ולכן אם הוא ממש חשוד אז יהיה דין 'שכנגדו נשבע ונוטל'. כלומר, גם במקרה הזה השבועה חלה, ואפילו אם בפועל לא תהיה שבועה, בכ"ז תהיה לה נפ"מ. (יש לשים לב שלדברינו שבועת מובמ"ק מתפשטת גם לפיקדון, אך שבועת השומרים אינה מתפשטת למלווה.)

ע"י בתוס' ה, א ד"ה 'למ"ד הילך פטורי' - עפ"י עיקרון זה ניתן לתרץ את קושייתו. ע"י בדחיית תוס' לתירוץ על שיטת רש"י בתוס' ג, ב ד"ה 'בכוליה' - עפ"י עיקרון זה ניתן לתרץ את שיטת רש"י.

¹⁴⁶ הסבר זה מתאים לדברי תוספות ד, א ד"ה 'הצד השווה'. נאמרו מס' ניסוחים להגדרה הזו. יש שכינו זאת 'ריעותא לנתבע' או 'חיזוק לתובע', ויש שהגדירו שנוצר דיון /ספק מצד בית הדין. ע"י בהרחבה בשיעורי הרב מרדכי בסוגיא.

אולם, עלינו להעמיק יותר בהיגיון של גלגול שבועה. השבועה הינה בירור שאני לא חייב כסף. אם אני לא חייב לך כסף על אתמול, זה עדיין לא אומר שאני לא חייב לך על שלשום. לכן, אם אנחנו כבר במעמד ב"ד, ראוי שנברר ונסגור את כל הדיונים בינינו.

כך יש לבאר גם את דין מובמ"ק – כיוון שאנחנו כבר מבררים דין ודברים בין שני אנשים, ובמסגרת בירור זה כבר עובר תשלום מצד אחד לשני, אז ראוי לסגור את הסיפור ולברר את השאר דרך שבועה.

הערות בשולי הסוגיא:

א. דין 'הצד השווה'

הצד השווה במסקנת הסוגיא, לרש"י – נלמד מע"א והודאת פיו. ולרמב"ן – נלמד מגלגול של ע"א והודאת פיו, כי ע"א לא מחייב שבועה אלא על מה שהוא מעיד, ולכן אין מה ללמוד ממנו (עי' גם ריטב"א).

לכאוי, הלימוד של ר' חייא למסקנת הסוגיא הוא מצד שווה, ולא מק"ו, כי על הק"ו נותרה פירכא.

יש אומרים ש'צד שווה' זה לא ק"ו, אלא המידה של 'בנין אב משני כתובים'.

אולם, השלי"ה (תושע"פ כלל א'. מידות. אות כח, כט'). אומר כך:

יש צד שווה שהוא באמת בנין אב משני כתובים, אבל יש צד שווה שהק"ו ממשיך להתקיים, אלא שפותרים את הפירכא עליו בעזרת צד שווה. כלומר, זה לא שלומדים לבסוף את כל הלימוד מצד שווה, אלא הוא רק פותר את הפירכא.

הוא מוכיח את דבריו מסוגייתנו: הרי תני ר' חייא - מק"ו, ולבסוף המסקנה היא מצד שווה. אם כן, זה לא מה ששנה רבי חייא! לכן צריך לומר שהצד שווה מיישב רק את הקושיא 'מה להודאת פיו שאינה בהכחשה ובהזמה', אבל לאחר שמצאנו את הצד השווה, אנחנו חוזרים לק"ו.

ב. ישנה מחלוקת תנאים בדין של ר' חייא

הגמ' בדף ה עמוד א מביאה אבוח דר' אפטוריקי שלומד להפך מר' חייא: "על כל אבידה אשר יאמר כי הוא זה" על הודאת פיו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו על העדאת עדים".

תוס' (ה, א ד"ה 'אי איתא') פוסק כר' חייא. מכל מקום ר' חייא תנא הוא ופליג וזו ממש מחלוקת תנאים.

ג. נסיון ההוכחה של ר' חייא מן המשנה

ר' חייא רצה להוכיח את שיטתו ממשנתנו. הוא רצה לומר שהשבועה במשנה כאן היא בעצם שבועת 'מודה במקצת' עפ"י עדים.

אולם, הגמי' דחתה הוכחה זו, כיוון שר' חייא מחייב שבועה כשבא תובע מול נתבע ויש עדים שמרעים במקצת את טענת הנתבע. לעומת זאת, במשנה הרי יש לו עדים לטובתו על החצי השני! אז הסברא של ר' חייא עדיין אינה מצדיקה את השבועה. רבנו חננאל מטעים עוד יותר את הקושיא: לא רק שלא צריך שבועה במשנה בגלל ה'אנן סהדי', אלא יש כאן יותר מזה - ר' חייא אומר שאם באו עדים על מחצה, העדים ערערו את כל הכפירה, ולכן צריך להישבע על המחצית השנייה. לעומת זאת, במשנה ש'אנן סהדי' להאי ולהאי, נוצר מצב שאדם נשבע על מה שהעדים אמרו שהוא שלו! זה לא קשור להיגיון של ר' חייא, וברור שהשבועה במשנה היא שבועה אחרת.

נספח: תוספת הרחבה במחלוקת הראשונים בנוגע לגדרי הודאה המחייבת שבועת מודה במקצת¹⁴⁷

תמצית הסוגיא

בהלכות גזילה (ד, טו-טז) הרמב"ם מביא מחלוקת בינו לבין הגאונים אם במקום שיש דין מתוך שאיל"מ, יהיה כתוצאה ממנו גם דין מובמ"ק או לא:

'חטף ממנו זהובים בפני עד אחד, והוא אומר: 'שלי חטפתי ועשרים היו'. אף על פי שאין העד יודע כמה חטף - הרי זה משלם העשרים, שהרי ידע בוודאי שזהובים חטף, ואילו היו שנים היה חייב לשלם, ונמצא בעד אחד מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע, כמו שביארנו.

אמר החוטף: 'עשרים חטפתי, ועשרים שלי הן', והנגזל אומר: 'מאה חטף'. הואיל ואין העד יודע מניינן - הרי משלם העשרים שהודה בהן שחטפן, ונשבע שבועת התורה על השאר, שהרי נתחייב במקצת.

ודעתי נוטה בזה שישבע הסת, שהרי לא הודה בכלום אלא אמר שלי חטפתי'.

המקרה עליו מדבר הרמב"ם הוא המקרה של 'נסכא דר' אבא' (בבא בתרא לג, ב-לד, א). במקרה זה אדם חטף נסכא מחבירו ויש ע"א שראה את החטיפה. אמנם, החוטף טוען: 'אין חטפי ודידי חטפתי'. אמר ר' אבא: כיוון שיש ע"א כנגדו, והוא אינו יכול להישבע כנגד העד ולטעון שלא חטף, לכן יש לחוטף דין מתשאיל"מ.

על יסוד דין זה, דן הרמב"ם במצב שיש וויכוח בין התובע והנתבע בשאלה כמה הנתבע חטף, והעד אינו יודע כמה חטף. במקרה זה, על מה שהודה שחטף יש לנתבע דין מתשאיל"מ, אך על השאר אין לו דין זה. אומרים הגאונים: כיון

¹⁴⁷ **מקורות:** רמב"ם הלכות גזילה ד, טו-טז; ר"ן שבועות כד, ב מדפי הרי"ף; שו"ת הרשב"א חלק ב סי' רו; חלק ג, סי' עה; ח"י הרי"ן ד, א בראיה של ר' חייא בתרייתא; שו"ע עה, ה; פז, ה; קצות עה סק"א-ב; נתיבות שם אות ד; ש"ך פז, יג; עה, יט; סמ"ע פז, טז; תומים פז, ד; ספר 'דולה ומשקה' לגרז"ן עמ' 179-148; שיעורי הרב מרדכי ב"מ עמ' נא-נו; ותמצית הסוגיא במשפט ערוך עה, ה הערה מס' 1 בעמ' 84.

שבפועל הוא משלם סכום מסוים מתביעת התובע חל כאן דין מובמ"ק ומתחייב שבועה דאוי על השאר.

הרמב"ם אומר שדעתו נוטה שאין כאן שבועה דאוי של מובמ"ק, אלא רק שבועה דרבנן של כופר בכל, כיוון שמהות דבריו אינם הודאה כלל, שהרי טוען שלא חטף דבר ששייך לחבירו. השו"ע בהל' גזילה (ח"מ ססד, ו) פסק כרמב"ם.

מקור דברי הגאונים

לכאורה, הגאונים למדו את דבריהם מהחידוש של ר' חייא, שאפי' מי שאינו מודה מתחייב בשבועה כמובמ"ק, אם משלם מחצה.

לעומתם, ייתכן שהרמב"ם למד שהק"ו של ר' חייא נכון רק בחיוב שבא מכח שני עדים ולא בחיוב שאינו אלא מכח ע"א.

אמנם, למסקנת הגמרא הרי הלימוד של ר' חייא הוא מ'הצד השווה' - ישעל טענה וכפירה הם באים! האם גם לפי לימוד זה לא ניתן להרחיב את חיוב השבועה גם לחיוב ממון במקצת שבא ע"י ע"א?

ייתכן שהרמב"ם סבר כתוס' שצריך 'טענה חשובה' ש'נראה כמשקר'. בחיוב שאינו אלא מצד מתשאל"מ אינו נראה כמשקר. יתכן גם שהרמב"ם אינו חולק עקרונית על הגאונים שסברת ר' חייא חלה בכל מקרה שמתחייב במקצת, אלא שסובר שלא חל דין מובמ"ק דווקא במקרה של נסכא, שהמתשאל"מ לא נובע מגריעות בטענת הנתבע כמו שמא גרוע או אולי אפי' חשוד, אלא רק מבעיה בנוסח השבועה.

להבנת הגאונים, בארו האחרונים שסברו שחיוב שבועת מובמ"ק עפ"י ר' חייא נובע מכך שמתברר שיש רגליים לדברי התובע. גם במקרה של מתשאל"מ התברר שיש בסיס לדברי התובע, שהרי היה עד על חלק מדבריו, שיצר חיוב בחלק מתביעתו. לכן יש מקום לחיוב שבועה. כמו כן, להבנות שהזכרו לעיל, שהחיוב במובמ"ק הינו כעין דין גלגול – חיוב שבועה על חצי אגב חיוב ממון על חצי, מובן שיש מקום לחייב כאן באופן דומה.

בספר 'דולה ומשקה' (עמ' 148-149) כתב שאין מקום להבין בסוגיא שכל חיוב ממון יוצר חיוב שבועה, שהרי מפורש שרצו ללמוד דווקא העדת עדים מק"ו ולא סתם חיוב חלקי. אולם, עדיין ייתכן לומר שכל זה בשלב הראשון, אך בשלב של הצד השווה יש מקום לדין זה.

ומכל מקום, נראה שהבנת הגאונים היא כך, [וכ"כ המשובב נתיבות (על סי' עה ס"ק ד)], ומתאימים דבריהם לשיטת הר"ן בהסבר ה'יתנא תונאי' של ר' חייא בתרייתא, וזה לשונו: 'אע"פ שכופר הכל, מ"מ אינו ככופר הכל דעלמא, דכופר הכל נשאר ברשותו כל מה שהוא כופר בו, וזה ע"כ נותן לתובע חצי תביעתו. נמצא שסופו של דין זה כמודה מקצת דעלמא, ולפיכך אנו רואים כופר בכל זה כאילו הודה במקצת'.

כלומר, לשיטת הגאונים והר"ן למסקנת ר' חייא קמייתא - דין מודה במקצת התרחב לכל מצב שיש חיוב במקצת.

דין הודאה במקצת הבאה מתוך כוונת כפירה

האחרונים דנו בסוגיא זו סביב השו"ע חו"מ בסי' ע"ה סעיף ה וסי' פ"ז סעיף ה. השו"ע (עה, ה) פסק שמי שתבע את חבירו מנה מהלוואה אחת ומנה מהלוואה אחרת, וחבירו כפר בכל והסביר מדוע לדעתו הוא פטור, ובי"ד הכירו מתוך דבריו שעדיין חייב לו חלק מהסכום, אז מוטל על הנתבע להישבע שבועת מודה במקצת, 'שהרי הבי"ד עדים במה שהודה שנשאר עליו, וישבע שבועה מן התורה על השאר'. אולם, הרמ"א מסייג 'ודווקא שהכירו הבי"ד שהודה עדיין במקצת לפי חשבונו, אבל אם נתחייב במקצת לפי שאינו נאמן בדבריו לא מיקרי הודאה במקצת'. נתחבטו האחרונים בפירוש דברי הרמ"א:

דעת הסמ"ע (פז ס"ק טז)

הרמ"א בא לסייג ולומר שרק במקום שמתוך דבריו נראה שמודה לחבירו בסכום מסויים (אלא שרק טעה בחשבון) - חייב שבועה, אך במקום שנראה לבי"ד מתוך דבריו שחייב ממון, אבל לא בגדר הודאה אלא מצד שטען טענה שאינו נאמן בה, או שטוען טענה שאינה נכונה מבחינת הדין (כמו שטוען שפרע עבור המלווה ריבית ולכן פטור, ובי"ד מכירים שזו ריבית קצוצה שהמלווה עצמו היה פטור מלשלם וא"כ יוצא שהלווה חייב) – בכל המקרים הללו כיוון שאין הודאה מצד הנתבע אין שבועת מובמ"ק.

בקצרה, הסמ"ע מבאר שהרמ"א מחלק בין טעות בחשבון לטעות בדין - טעות בחשבון נחשבת הודאה ומחייבת שבועה, ואילו טעות בדין אינה הודאה ואינה מחייבת שבועה.

דעת הש"ך (עה ס"ק יט)

הש"ך חולק, וסובר שבכל מקום שברור לבי"ד מה קרה, ולכן הנתבע מחויב לשלם תהיה שבועת מובמ"ק. לדבריו, הרמ"א לא בא למעט אלא מצב שבי"ד מחייבים בלי לדעת מה קרה. כגון, שטוען הנתבע 'פרעתי', אך היה ביניהם הסכם שלא יפרע אלא בעדים,¹⁴⁸ ולכן בי"ד מחייבים, על אף שאינם יודעים אם היה פרעון או לא. כמו כן, ממעט הרמ"א מקרה שבו נוצר חיוב מחמת דין מתשאל"מ, כגון שטען בתחילה לא 'לוויתי', ואחר שבא ע"א טען 'לוויתי ופרעתי', שאינו יכול לישבע להכחיש את העד, ומתוך כך משלם, למרות שבי"ד לא יודע שלא פרע, ועדיין ייתכן שבאמת פרע.

הש"ך כתב שדין זה מתאים אף לדברי הרמב"ם שחלק על הגאונים, כי כל מה שחלק הרמב"ם הוא רק במקרה כעין נסכא דר' אבא, שהחוטף עדיין טוען שמה שחטף היה שייך לו, ובית הדין מחייבים אותו למרות שאין הבי"ד יודעים בבירור שחייב, משא"כ כאן שבי"ד מחייבים אותו מידיעתם שאין בטענתו ממש.

¹⁴⁸ או מצב שטען 'פרעתיך תוך זמני'. כך הביא במשפט ערוך, אך יש לעיין באפשרות זו, כיוון שלרע"א חזקה זו נחשבת כעין 'אנן סהדי'.

הש"ך מביא ראיה לשיטתו מסוגייתו – ר' חייא מחייב שבועה בהעדאת עדים, ומביא ראיה מהמשנה של שניים או חזים. מה יש במשנה? 'אנן סהדי' – כלומר, אין הודאה, אלא יש ידיעה לבי"ד שמחצה שייך לפלוני. רואים שדי בכך כדי לחייב שבועת מובמ"ק. נמצא שבכל מקום שבי"ד מחייב על סמך ידיעתו יש דין מובמ"ק.

קצות (עה, א)

בקצות ס"ק א' דחה את ראיית הש"ך מהסוגיא ומבאר אחרת את דברי הרמב"ם: הקצות מייסד את דבריו על מסקנת הסוגיא שלנו. כזכור, במסקנת הסוגיא נדחית הראיה של ר' חייא מהמשנה בלשון זו:

'אלא דקאמר ותנא תונא - מי דמי?

התם למלוה אית ליה סהדי ללוה לית ליה סהדי דלא מסיק ליה ולא מידי, דאי הוו ליה סהדי ללוה דלא מסיק ליה ולא מידי - לא בעי רבי חייא לאשתבועי. הכא כי היכי דאנן סהדי בהאי אנן סהדי בהאי, ואפילו הכי משתבעי.

כתוב כאן בעצם שבמצב שיש ודאות על חלק מסוים שיש בו חיוב (אנן סהדי להאי), אך באותה מידה יש ודאות על החלק השני שיש בו פטור (אנן סהדי להאי) - אין מקום לחיוב שבועה, כי ממ"נ יש ודאות על הדין. לפ"ז אומר הקצות: **אין מקום לחייב שבועה לעולם ע"פ הכרעת בי"ד**, כי תמיד כשבי"ד מחייב סך מסוים ופוטור סך מסוים זה אומר שיש פה פסק מוחלט שעל חלק חייב ועל חלק פטור. אם כן, אין מה לחייב שבועה, כי בדיוק כמו שאתה יודע שהוא חייב על החלק האחד, כך אתה יודע גם שהוא פטור על השאר, בדיוק כמו כאשר 'אנן סהדי להאי ולהאי'. לכן אומר הקצות: לעולם אין מה לחייב ע"פ בי"ד, אלא רק על פי עדים יש מקום לחייב שבועה, וזהו טעם הרמב"ם שחלק על פסק הגאונים.¹⁴⁹

בס"ק ב' הכריע הקצות כסמ"ע, וצירף סברא נוספת שבמקום שצריך להרכיב הודאה עם פסק בי"ד אין מקום לחייב כמו במקום שיש חיוב ע"י עדים בלבד, כיוון שהודאתו כבר יצאה בפטור (עיי"ש שהוכיח סברא זו, והנתיבות דחה ראייתו).

נתיבות המשפט (עה, ד)

הנתיבות דוחה את דברי הקצות, ודבריו חוזרים לסוגיות של מוחזקות שעסקנו בהם בתחילת המסכת:

אומר הנתיבות, כבר למדנו שיש ב' מיני מוחזקות – חזקה מבררת (כמו חזקת הגוף שנלמדת מפסוק) וחזקה מנהיגה (כמו חזקת ממון של המע"ה שנלמדת מסברא של 'מאן דכאיב ליה כאיבא'). אומר הנתיבות: דברי הקצות נכונים במקום שבי"ד פוסקים על סמך חזקה מבררת, אבל כשבי"ד פוסקים על מחצה בצורה וודאית (כגון, עד אחד שהוא כשניים, כשלא מכחישים אותו בשבועה או במקום שיש חזקה מבררת) ועל מחצה בתורת ספק של המע"ה, הפסק לא שקול

¹⁴⁹ עיי"ש בקצות שמתרץ לפי דבריו את קושיית תוס' מהראיה לר' חייא בתרייתא, ועיי' נתיבות מה שדוחה דבריו ומיישב באופן אחר.

והידיעה שחייב שונה מאוד מהידיעה שפטור, וא"כ יש מקום גדול לחייב שבועה במקרה כזה.

במשובב נתיבות ענה: מה בכך שזו חזקת ספק? הרי זה הפסק, ודי בכך. הרי גם הסוגיא שלנו אומרת כאן במסקנה 'כי היכי דאנן סהדי להאי אנן סהדי להאי על אף שאנו פוסקים באופן זה ומסתמכים על החזקה רק מפני שיש לנו ספק.

על כך ענה הנתיבות בלשונו שלפנינו (שכנראה נכתבה אחר שראה דברי המשובב): נכון, גם אני מודה שכשהחייב הוא מספק והפטור גם מספק - יהיה פטור משבועה, וזה מה שכתוב לפנינו. אבל אני חולק במצב שיש **חיוב** מתורת ודאי כאשר יש בירור לבי"ד על מחצה, ו**פטור** במחצה מחמת ספק ומע"ה. במקרה הזה ברור שיהיה חיוב של שבועת מודה במקצת.

הקצות אומר, שבפשטות משמע מדברי הרשב"א בתשובות כדבריו. לעיל הזכרנו דרך אגב את דברי הרשב"א וכעת נחזור עליהם שוב:

הרשב"א (שו"ת חלק ב סי' רו, ועי' עוד חלק ג' סי' עה) דן מה יקרה במצב שאדם יתחייב במקצת מממון התביעה על סמך דבריו או על סמך ע"א מדין מתשאל"מ. האם תהיה שבועת מובמ"ק מדרי' חייא:

'ומ"מ לענין עיקר הדין אשר אתה שואל - יש לחקור שבועת מודה מקצת אם הוא דוקא במודה שהוא חייב מקצת ממש או דילמא אפי' בכופר בכל אלא שמתחייב במקצת מתוך טענותיו, ומסתברא דדוקא מודה מקצת ממש. דאשר יאמר כי הוא זה כתיב. ובדר' חייא קמיתא נמי אינו מתחייב אלא מתוך טענתו דאמר לא לויתי. דאלו אמר לויתי ופרעתי לא היה מתחייב. ואפילו הכי דוקא בעדים ומקל וחומר. הא לאו הכי לא.'

כלומר, הרשב"א מכריע שלא תהיה במקרה זה שבועת מובמ"ק, כי הפסוק מחדש רק מצב של 'אשר יאמר כי הוא זה'. דהיינו, שמודה ממש, ואפי' החייב בדברי ר' חייא מבוסס על הודאתו שלא פרע (כי כל האומר 'לא לויתי' כאומר 'לא פרעתי'), וגם זה רק על סמך ק"ו - 'הא לאו הכי לא'.

ולפי' נראה שבמקום שכל החייב על פי בי"ד בלבד לא יתחייב לכאן.

השי"ך מנסה לדחות את הראיה מהרשב"א, אך כותב בסוף שיש להעדיף להלכה את שיטת בעל התרומה:

'ואפי' את"ל שדעת רשב"א אינו כן, מ"מ לדינא נראה עיקר כמו שכתב הבעה"ת, וע"כ המחבר והרב כתבו כאן כדברי הבעה"ת ולא הביאו בש"ע דברי הרשב"א בזה.¹⁵⁰

השו"ע בסי' פז סעיף ה כתב שאין שבועת מודה במקצת כאשר כבר בכל וחוייב מתוך טענתו. בפשטות, דבריו מבוססים על תשובת הרשב"א שהובאה בבי"י.

¹⁵⁰ אמנם, יש שהעירו שבבי"י בריש סי' פ"ז הביא תשובות הרשב"א ופשטות לשונו בסי' פז סעיף ה כדברי הרשב"א. ועי"ש מה שפירש השי"ך בדבריו, שמדבר על מתשאל"מ כדעת הרמב"ם.

השו"ע מביא דוגמא של אדם שאמר 'לא לויתיי', ולאחר שבאו עדים על חמישים, חזר ואמר 'לויתיי חמישים ופרעתיך', שהוחזק כפרן על חמישים. אומר הסמ"ע: המקרה הזה לא דומה לדין של ר' חייא, כי כאן לא העדים חייבו אותו ממון, אלא רק העובדה שהוחזק כפרן בטענתו הראשונה. ר' חייא חייב שבועה על השאר רק במקרה שהעדים העידו שלוה **ולא פרע**.

הש"ך במקום חולק וטוען שעל זה דיבר ר' חייא, שעדים מעידים רק על ההלוואה, ואנו מחייבים בגלל שכאשר טען בתחילה שלא לוה הרי הוא כאומר שלא פרע, ולכן חייב.¹⁵¹

הגר"א מביא ראיה מהגמ' נגד הש"ך – הגמ' מביאה לר' חייא ראיה מעדים שמחייבים קנס. האם לפי הש"ך יחייבו קנס במקרה כזה שהחייב עפ"י העדים מבוסס על ההודאה שלו? הרי מודה בקנס פטור!

מתרץ הגר"א ע"פ הש"ך: ש"מ שזה לא נחשב הודאה שפוטרת מקנס. הקצות סובר כסמ"ע, שא"א לצרף הודאה ועדים, אלא צריך או את זה או את זה כדי לחייב שבועה.

סיכום

דעת הסמ"ע והקצות (להלכה, וכן בהבנת הרמ"א בסי' עה, והשו"ע בס' פז): לדין מודה במקצת נדרשת הודאת בעל דין ולא די בפסק בי"ד. טעות בחשבון נחשבת כהודאה, כיוון שאפשר לשמוע מדבריו שהודה, אבל טעות בדין (כגון טענה שאינה מתקבלת) לא נחשבת כהודאה. **בפשטות, זוהי דעת הרשב"א** שאומר שדין מודה במקצת מצומצם ל"אשר יאמר כי הוא זה" ומק"ו לעדים ממש.

דעת הש"ך: פסק בי"ד מתוך בירור המציאות דינו כהעדאת עדים, וגם הוא מחייב שבועה. כן דעת הנתיבות, למעט הסכמה שבמקום שהפסק גם מחייב וגם פוטר באותה רמה של בירור - לא תהיה שבועה. **הש"ך מבין כך את הרמב"ם** – בדין מתשאל"מ אין בירור לכן אין שבועת מודה במקצת, אבל בכל מקום שהתברר לבית הדין מה קרה תהיה שבועה.

דעת הגאונים והר"ן: כל מקום שיש חיוב ממוני בחלק מטענת התובע יש דין מובמ"ק. לכן גם בדין מתשאל"מ תהיה שבועה.

הנתיבות מביא תומים שאומר הפוך מהש"ך: במקום שבי"ד לא מאמינים לנתבע, הורעה הנאמנות שלו, ולכן הוא חייב שבועה. לעומת זאת, במקום שהנתבע כפר בכל, אלא הוא לא ידע איזה ענין הלכתי ומתוך כך התחייב בדבריו, אז מצד ההעזה הוא נחשב מעיז, ולכן יש לו נאמנות כמו כופר בכל. [הנתיבות אומר ביחס לנקודה של הנאמנות מצד ההעזה, שלא קי"ל כמו השיטות שההעזה פוטרת משבועה].

בסברות דין מודה במקצת לפי זה, ביאר הרב מרדכי: לדעת הגאונים – החיוב מצד שיש בסיס כלשהוא לדברי התובע. לדעת הש"ך והרמב"ם - צריך שתתברר

¹⁵¹ כך כתב הרשב"א בסוגיא, ועי' בסוף שיעור הרב מרדכי מש"כ בזה.

טענת התובע. לדעת הרשב"א - נדרשת ריעותא ממשית בטענת הנתבע, או מצד הודאה או מצד עדים שביררו **ששיקר**. בתוס' (ד, א ד"ה 'הצד השווה') הלשון עוד יותר חריפה: שינראה (שהנתבע) משקר'.